

KMITA JERZY – filozof, kulturoznawca, metodolog, ur. 26 XII 1931 w Rajsku k. Kalisza.

Przed wybuchem II wojny ukończył pierwszą klasę szkoły podstawowej. Podczas okupacji edukacją K. zajmowała się matka. Jesienią 1945 podjął naukę w Liceum im. Adama Asnyka w Kaliszu. Maturę zdał w 1951 i rozpoczął studia polonistyczne na Uniwersytecie Poznańskim. Po ich ukończeniu został zatrudniony w Bibliotece Głównej UAM. Następnie pracował w Katedrze Logiki na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM.

W 1961 obronił rozprawę doktorską *Znaczenie jako wykładnik sposobu rozumienia wyrażeń* (frg. pt. *Twierdzenia bezpośrednio oparte na rozumieniu wyrażeń*, ZNUAM. F (1964) nr 8, 382–451), napisaną pod kierunkiem J. Giedymina. W 1968 uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie dysertacji *Problematyka terminów teoretycznych w odniesieniu do pojęć literaturoznawczych*. W 1974 otrzymał tytuł prof. nadzwyczajnego, a w 1979 tytuł prof. zwyczajnego. W 1986 został wybrany na członka korespondenta PAN, a w 1992 – na członka rzeczywistego PAN.

Równoległe z działalnością naukową pełnił różne funkcje w strukturach UAM. Był kierownikiem Katedry Logiki. W latach 1969–1977 organizował i był pierwszym dyrektorem Instytutu Filozofii UAM, w skład którego weszła Katedra Logiki, pod zmienioną nazwą jako Zakład Logiki i Metodologii Nauk, kierowany przez K. W 1970 utworzył studia doktoranckie. Pod jego kierownictwem poznańskie środowisko filozoficzne, nawiązując do myśli K. Ajdukiewicza, wypracowało swoją specyfikę. Stało się znaczącym ośrodkiem metodologicznym w Polsce, metodologiczną szkołą poznańską.

W 1977 K. zaczął pracować w powstałym w 1976 Instytucie Kulturoznawstwa UAM. W latach 1979–1993 był jego dyrektorem. Kierował również Zakładem Historii i Metodologii Nauk o Kulturze w Instytucie Kulturoznawstwa, z którego uczynił wiodący ośrodek w Polsce.

Od 1979 był członkiem Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej do spraw Stopni i Tytułów (od 2003 do 2007 Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów), a od 1971 członkiem Prezydium Komitetu Nauk Filozoficznych PAN i Polskiego Tow. Filozoficznego.

Dorobek naukowy K. obejmuje monografie naukowe, artykuły głównie analityczno-filozoficzne, a także prace o charakterze popularyzatorskim.

Ważniejsze prace K.: *Wykłady z logiki formalnej, teorii komunikacji i metodologii nauk* (z J. Giedyminem, Pz 1966); *Problematyka terminów teoretycznych w odniesieniu do pojęć literaturoznawczych* (Pz 1967); *Studia nad teoretycznymi podstawami humanistyki* (z L. Nowakiem, Pz 1968); *Wykłady z logiki dla studentów Wydziału Filologicznego* (Pz 1968); *Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej* (Wwa 1971); *Wykłady z logiki i metodologii nauk dla studentów wydziałów humanistycznych* (Wwa 1973, 1977⁴); *Szkice z teorii poznania naukowego* (Wwa 1976); *Z problemów epistemologii historycznej* (Wwa 1980); *O kulturze symbolicznej* (Wwa 1982); *Kultura i poznanie* (Wwa 1985); *Spoleczno-regulacyjna koncepcja kultury* (z G. Banaszakiem, Wwa 1991, 1994²); *Jak słowa łączą się ze światem. Studium krytyczne neopragmatyzmu* (Pz 1995, 1998²); *Wymykanie się uniwersaliom* (Wwa 2000); *Racjonalność „uwolniona od hipotezy metafizycznej”* (Bd 2001); *Konieczne serio ironisty* (Pz 2007); *Późny wnuk filozofii. Wprowadzenie do kulturoznawstwa* (Pz 2007).

DZIEDZINY BADAŃ. W pracy naukowej K. przewijały się 2 główne zagadnienia, inspirowane pracami Ajdukiewicza. Pierwsze dotyczyło praktycznej przydatności rozważań filozoficznych, drugie – sposobu uprawiania filozofii.

METODOLOGIA NAUK. K. uznał, że rozważania nad uprawianiem nauki, zwł. nauk humanistycznych, mogą przyczynić się do wzrostu samoświadomości prowadzących badania naukowe i pośrednio oddziaływać na wyniki poznawcze. Za Ajdukiewiczem przyjął konieczność przeanalizowania praktyki badawczej humanistów, co spotkało się z ich zainteresowaniem. Po rozpatrzeniu naturalistycznych (wedle określeń Poppera) orientacji epistemologicznych, zwł. neopozytywizmu, K. wskazał ograniczenia poznawcze humanistyki uprawianej w tym duchu. Rozpoczął upowszechnianie wśród humanistów dokonań W. Diltheya oraz szkoły badeńskiej. Bliskie stało się mu przekonanie przedstawicieli tej szkoły, jak również M. Webera, że humanistyka może być nauką, realizować cel poznawczy, ale nie w naturalistycznym modelu poznawczym. Jeśli humanistyka miałaby być nauką, to, wg K., rezultaty badawcze muszą charakteryzować się przynajmniej trzema cechami. Winny być: 1) intersubiektywnie komunikowalne; 2) intersubiektywnie kontrolowalne; 3) umieć przewidywać. K. podjął się

opracowania metod poznawczych dla humanistyki w perspektywie antynaturalistycznej. Wykazał, iż procedury interpretacyjne, nazwane przez niego interpretacją humanistyczną, mają strukturę formalną, analogiczną do wyjaśniania przyczynowo-skutkowego (model Hempła-Oppenheima). Funkcję twierdzenia ściśle ogólnego jako niezbędnego warunku pełni założenie o racjonalności (racjonalność decyzyjna).

Sens K. założenia o racjonalności wyraża się w przekonaniu, iż działanie człowieka jest konsekwentne względem wartości i wiedzy o sposobach realizacji obranego celu, akceptowanych przez podmiot. W omawianym założeniu o racjonalności abstrahuje się od oceny walorów obieranych celów i doborze środków ich realizacji. Można być racjonalnym w każdym niesprzecznym systemie wartości i przy korzystaniu z każdego rodzaju spójnej wiedzy. Przez uczynienie z interpretacji humanistycznej odmiany wyjaśniania, zrealizowany został trzeci ze wskazanych warunków, decydujący o poznawczym charakterze wiedzy humanistycznej. Może ona zatem też mieć moc przewidywania. Ponadto założenie o racjonalności decyzyjnej określa przedmiot zainteresowań poznawczych humanisty. Badać można tylko przekonania powiązane z działaniami. Myśli ludzkie, które tego warunku nie spełniają, nie mogą być poznane z powodu braku dostępu do nich.

K. wyodrębnił 2 zasadnicze typy interpretacji humanistycznej: adaptacyjną i historyczną. Precyzyjne zdefiniowanie warunków racjonalności decyzyjnej oraz opracowanie modelu interpretacji humanistycznej w postaci procedury wyjaśniania to oryginalny wkład K. w dziedzinę filozofii i metodologii humanistyki.

PROBLEM WYJAŚNIANIA W HUMANISTYCE. Rozważania K. z zakresu metodologii humanistyki zostały znacząco wzbogacone dzięki studiom nad spuścizną intelektualną K. Marksa, M. Webera i F. Znanieckiego. Podjął próbę poszukiwania takiego modelu uprawiania humanistyki, w którym wiedza uzyskana za pomocą procedur interpretacyjnych podlegałaby wyjaśnianiu funkcjonalnemu oraz funkcjonalno-genetycznemu. Jak zatem pogodzić perspektywę Znanieckiego współczynnika humanistycznego z wyjaśnianiem funkcjonalnym. Wyjaśnianie funkcjonalne świadomie zastosowane – wg K. – w teorii ewolucji biologicznej, rozpoznał on w teorii Marksa. Opracował zatem formalną strukturę wyjaśniania funkcjonalnego, funkcjonalno-genetycznego

oraz teorię systematyzującą interpretację humanistyczną. Takie procedury są użyteczne wtedy, kiedy podejmuje się badania nad upowszechnianiem czy zanikaniem przekonań w grupie ludzkiej, społeczeństwie lub wspólnocie. Uzyskane rezultaty odniósł K. do badań historycznych i opracował model wyjaśniania historycznego. Nadał mu strukturę wyjaśniania przyczynowo-skutkowego, w której zostałyby uwzględnione zarazem przygodność i niepowtarzalność działań ludzkich. Wyjaśnianie historyczne jest zatem możliwe, bo ogólne twierdzenia o świecie społecznym i makrobiologicznym, czyli prawa naukowe, nie są jednoznaczne tak jak w fizyce. Jest to inny rodzaj praw, które K. określił jako formuły nomologiczne. Denotacjami tych terminów są prawidłowości ramowe. Ukierunkowują one poszukiwania badawcze, wskazując na podstawową relację, która każdorazowo winna być dookreślana przez uwzględnienie zmiennych historycznie warunków otoczenia.

SYSTEM WIEDZY A ROZWÓJ NAUKI. K. doszedł do oryginalnych rozwiązań rozpoznających związek między następującymi po sobie systemami wiedzy z danej dziedziny (tzw. problem korespondencji) oraz w zakresie charakterystyki rozwoju nauki. Odnośnie do pierwszego problemu sformułował zasadę korespondencji, którą nazwał „korespondencją istotnie korygującą”. Odróżnił literalne odniesienie teorii, a więc sens, jaki nadał jej twórca, od odniesienia praktyczno-objektywnego tej teorii. To ostatnie może być wskazane przez kolejną teorię w ciągu rozwojowym, która znosi poprzednią. Sprowadza się do wskazania na podstawie teorii zastępującej poprzednią w jej sensie literalnym, skutecznych działań generowanych przez teorię poprzednią. Pomiędzy następującymi teoriami nie ma koniecznych związków logicznych ani ciągłości dającej się opisać tautologiami logicznymi. Można tylko wskazać kontynuację zakresu skutecznych działań teorii poprzedniej przez następującą po niej.

Sformułowaną przez siebie teorię rozwoju nauki K. określił jako „epistemologię historyczną”. Podkreślał, iż czynniki wpływające na rozwój nauki, od czasów nowożytnych znajdują się poza jej granicami, w relacjach nauki z pozostałymi dziedzinami aktywności członków danego społeczeństwa. Nauka jest dziedziną kultury, w której upowszechnia się świadomość metodologiczną regulującą działania poznawcze, funkcjonalną względem

oczekiwań społecznych. W zależności od rodzaju oczekiwań społecznych spełnianych przez naukę, K. wyodrębnił 2 stadia rozwoju nauki: przedteoretyczny i teoretyczny. Rozwój nauki, w perspektywie epistemologii historycznej, daje się opisać jako relacja korespondencji istotnie korygującej, zachodząca między wyróżnionymi stadiami.

ZAGADNIENIE KULTURY. Z zakresu kultury artystycznej K. opublikował wiele artykułów filozoficzno-analitycznych, dotyczących takich pojęć, jak np. symbol, relacja między rzeczywistością przedstawiającą i przedstawioną w dziele sztuki, metafora, kultura symboliczna. Precyzyjnie określił metaforę, jako poprzednika kontrfaktycznego okresu warunkowego uznanego potocznie za prawdziwy. Oryginalnym pomysłem K. jest charakterystyka funkcjonowania kultury symbolicznej. Wszelkie czynności symboliczne w każdej kulturze są nastawione na rozumienie i interpretację. Efektywność podejmowanych działań podmiotowych uzależniona jest od stopnia wspólnie podzielanych przekonań. Tym samym dostarczył K. przesłanek, na podstawie których możliwa jest eksplikacja pojęcia obowiązywania, używanego w klasycznej filozofii humanistyki niem. (szkoła badeńska). Przedstawił w zarysie społeczno-regulacyjną koncepcję kultury. Nawiązał do akademickiej tradycji analizowania kultury i kontynuował myśl, że kultura determinuje wszelkie dziedziny oraz odmiany aktywności ludzkiej, od czynności symbolicznych, po techniczno-użytkowe. Dodał, że ten postulat wyraża się w akceptowanych społecznie (czyli w grupie osób lub większej wspólnocie bądź społeczeństwie) normach i dyrektywach. Wartości obierane za cele działań, jeśli mają być osiągnięte skutecznie, muszą być znane i uznawane lub przynajmniej respektowane w danej wspólnocie. Akceptowanie i respektowanie przez podmioty należących do świadomości społecznej przekonań kulturowych jest formą obecności wspólnoty w każdym rodzaju ludzkiej aktywności, a więc rodzajem więzi łączących jednostki, integrujących je w danej wspólnocie.

Koncepcja kultury K., jest sformułowana na takim poziomie rozważań, na którym abstrahuje się od konkretnych, przedmiotowo ujmowanych wartości danej kultury, lecz wskazuje się ich typ, pod który podpada większość kultur, z wyjątkiem magicznej. Ostatniej poświęcił K. szczególną uwagę, rozważając np. związki sztuki z magią. Perspektywa zarysowana przez społeczno-

regulacyjną koncepcję kultury stała się przedmiotem opisu kulturoznawczego, a tym samym – w zamyśle K. – podstawą integracji dyscyplin humanistycznych w zaproponowanym projekcie humanistyki zintegrowanej.

PROBLEM POSTMODERNIZMU. W latach 90. XX w. na fali zainteresowań filozofią postmodernistyczną, przeprowadził K. jej analizę, zwł. bliskiej mu filozofii R. Rorty'ego. Wraz z przedstawicielami postmodernizmu podzielał pogląd o wyczerpaniu się funkcji uprawomocniającej, pełnionej dotychczas przez filozofię. Podstawowym źródłem budzącym nieufność względem funkcji legitymizującej był i jest wzrost samowiedzy filozoficznej na temat występujących w niej pojęć takich, jak: prawda, realizm, rzeczywistość, relacja logiczna normy (wartości) do opisu, instrumentalny charakter dedukcji, itp. K. twierdził, że filozofia współtworząc kulturę czasów, w których powstała, sama staje się ważną dziedziną kultury. Poglądy filozoficzne mają wartość źródłową w studiach kulturoznawczych, dokumentując przemijające sposoby myślenia w kulturze europejskiej.

Prowadził polemikę z filozofią postmodernistyczną, zwł. z zaproponowaną przez Rorty'ego postawą ironisty/ironistki. K. stwierdził, iż zajmowanie postawy ironisty we współczesnej kulturze jest całkowicie uzasadnione. Odprzedmiotawiające ujmowanie własnych poglądów, dystans wobec nich, ułatwiają – wg K. – realizację ważnych współcześnie wartości: tolerancji i indywidualizmu, ale nie można być konsekwentnie zupełnym ironistą. Należy traktować poważnie rozmówcę przynajmniej w czasie rozmowy, jeśli chce się porozumieć i wzbudzić zaufanie do siebie. Postawa totalnego ironisty jest – wg K. – nie do zaakceptowania, upatrywał w niej bowiem zagrożenie dla wspólnotowego wymiaru ludzkiego życia (kultury).

K. zawsze bronił poznawczego modelu humanistyki, nie lekceważąc innych pełnionych przez nią funkcji, np. kształcącej światopogląd czy terapeutycznej. Nie godził się z atakami postmodernistów na humanistykę realizującą wartości poznawcze, ale też był przeciwnikiem humanistyki uprawianej naiwnie i naiwnego realizmu.

Dyskusja o książce Jerzego K. „Jak słowa łączą się ze światem”, Kultura Współczesna (1997) nr 2, 37–43, nr 3, 60–112; A. Zybortowicz, Theory of Culture, Stages of Social Change and the Paranormal Phenomena, SMet

(1999) z. 29, 35–70; K. Zamiara, *Jerzy K.*, w: *Polska filozofia powojenna*, Wwa 2001, I 428–442; też, *Jerzy K. – biografia uczonego*, w: *Kultura jako przedmiot badań. Studia filozoficzno-kulturoznawcze. Prace ofiarowane profesorowi Jerzemu K. w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Pz 2001, 11–35; *Wokół książki Jerzego K. „Konieczne serio ironisty”*, *Przegląd Kulturoznawczy* (2009) nr 15, 164–192; B. Kotowa, *Od filozofii humanistyki do filozofii jako dziedziny kultury. Główne kierunki badawcze szkoły poznańskiej od połowy lat siedemdziesiątych*, w: *Filozofia na Uniwersytecie w Poznaniu. Jubileusz 90-lecia*, Pz 2010, 309–334; K. Zamiara, *U początków poznańskiej szkoły metodologicznej*, w: tamże, 283–308.

Anna Pałubicka